

## Психологічні особливості ставлення до професії соціального працівника

Стаття присвячена особливостям ставлення до професії соціального працівника. Представлені результати опитування студентської молоді, які свідчать про низький рівень поінформованості щодо соціальної роботи та спеціалістів, які працюють в цій сфері. Результати опитування самих майбутніх соціальних працівників свідчать про їх незадовільне соціальне самопочуття, пов'язане з недостатнім визнанням їх діяльності соціумом.

**Ключові слова:** професія, соціальна робота, ставлення.

Статья посвящена особенностям отношения к профессии социального работника. Представлены результаты опроса студенческой молодежи, которые свидетельствуют о низком уровне информированности о сути социальной работы и о специалистах, которые работают в этой области. Результаты опроса самих будущих социальных работников свидетельствуют о неудовлетворительном социальном самочувствии, что связано с недостаточной оценкой их деятельности социумом.

**Ключевые слова:** профессия, социальная работа, отношение.

**Постановка проблеми в загальному вигляді.** Соціальна робота в суспільстві існує рівно стільки, скільки існує саме суспільство. Що ж стосується професії соціального працівника, то вона з'явилась в Україні офіційно трохи менше 20 років тому. Зараз в Україні підготовку соціальних працівників здійснює більше 30 навчальних закладів. Незважаючи на те, що професія є новою і цікавою, до неї неоднозначно ставляться в суспільстві. Цілий комплекс об'єктивних та суб'єктивних причин впливає на професійну престижність соціальної роботи. Серед цих причин однією з найважливіших є специфічність іміджу соціального працівника, який для старшого покоління часто пов'язаний зі спогадами про радянську систему соціального захисту, а для молодшого – часто з відсутністю інформації щодо діяльності організацій соціального спрямування, їх здобутків, професійного портрету осіб, які там працюють. Водночас, саме сфера соціальної допомоги населенню потребує залучення молодих кваліфікованих працівників з метою підвищення якості соціальних послуг, а самі працівники потребують належної оцінки своєї праці з боку суспільства.

**Аналіз джерел і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми.** Основні дослідження, в яких розглядається особистість соціального працівника стосуються проблем його освіти. Це

роботи О.Пічкар, Є.Дєдова, Н.Гайдук, О.Байдарової та ін. В деяких роботах досліджуються проблеми, з якими стикається соціальний працівник в конкретній ситуації професійної взаємодії (роботи Т.Сили, М.Дідика), або особливості становлення соціальної роботи в Україні загалом (О.Горпинич, Г.Попович). Досліджень, в яких би були представлені результати досліджень професійних стереотипів або іміджу соціальної роботи, загалом небагато: це роботи російської дослідниці О.Ярської-Смірної [5] та колективна праця російських науковців, в яких представлено результати емпіричного дослідження професійного іміджу соціальної роботи [2]. Українських досліджень цієї проблеми нами не було виявлено.

Отже, *метою* нашої роботи стало виявлення існуючих особливостей ставлення до професії соціального працівника та особливостей ставлення і професійного психологічного профілю самих майбутніх соціальних працівників.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Основним предметом нашого дослідження стало ставлення до професії соціального працівника як з боку суспільства, так і з боку самих майбутніх спеціалістів. У зв'язку з цим в нашому дослідженні взяли участь дві групи досліджуваних. Перша група: студенти першого та четвертого курсів, які навчаються за напрямом “Соціальна робота” кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету “Львівська політехніка” – 39 осіб. Опитування проводилось за допомогою двох опитувальників: опитувальника діагностики рівня морально-етичної відповідальності особистості психолога І.Тимощука [3], опитувальника діагностики типу спрямованості особистості практичного психолога Т.Данілової [1] (модифікації для соціальних працівників) та асоціативного експерименту. Друга група досліджуваних – студенти інших спеціальностей (історики, математики та філологи) Львівського національного університету імені Івана Франка (загалом 67 осіб). Для респондентів цієї групи проводився тільки асоціативним експеримент.

На першому етапі дослідження нами визначались психологічні особливості майбутніх соціальних працівників на різних етапах навчання (на першому та четвертому курсах). Для цього використовувалась методика діагностики типу спрямованості особистості практичного психолога Т.Данілової (модифікація для соціального працівника), яка дозволяє виявити чотири типи спрямованості.

1. Егоцентрична спрямованість особистості – спрямованість, за якої цілі, інтереси, потреби особистості мають, переважно, егоїстичний характер і обіймають центральне положення в ієрархії цінностей.

2. Гуманістична спрямованість – це такий вид спрямованості, за якого цілі, інтереси і потреби інших людей набувають першого значення.

3. Екзистенційна спрямованість – це спрямованість, за якої домінуючою потребою виступає потреба у внутрішній діяльності, характеризується високим рівнем самоаналізу, прагненням до самовдосконалення і самореалізації.

4. Прагматична спрямованість особистості – вид спрямованості, за якого системою домінуючих потреб є плани та успіхи в діяльності [2].

Егоцентричний тип відповідає низькому рівню сформованості професійної спрямованості особистості студента-соціального працівника, прагматичний тип – середньому рівню, екзистенційний – ймовірною тенденцією до високого та гуманістичний – високому рівню сформованості професійної спрямованості. Така ієрархія відповідей цілком відповідає і думці інших авторів. Так, наприклад, в своїй роботі “Професійний і духовно-моральний портрет соціального працівника” російська дослідниця Є.Холостова [4] зазначає, що не кожна людина може стати соціальним працівником. Визначальним критерієм є система її духовних цінностей. Ціннісні установки професійної соціальної роботи у всіх її різновидах зводяться до загальнолюдських цінностей: поваги, честі та почуття власної гідності людини, унікальності її особистості.

Результати дослідження студентів-соціальних працівників за допомогою цієї методики запропоновані на Рис. 1.

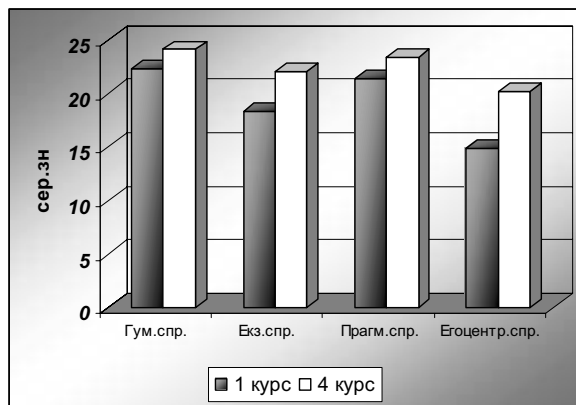


Рис.1. Результати дослідження студентів-соціальних працівників за допомогою опитувальника діагностики типу спрямованості особистості практичного психолога Т.Данілової

У результаті дослідження було виявлено, що загалом особистісний профіль студентів відповідає особистісному профілю майбутнього соціального працівника: домінуючим і на першому і на четвертому курсі є гуманістичний тип спрямованості (середні значення 22,35 і 24,12 відповідно). Щоправда, за допомогою порівняльного аналізу (t-критерій Стьюдента) було виявлено значимі відмінності у рівні прояву егоцентричної спрямованості ( $t=-2,54$ ,  $rd^{*}0,05$ ): у студентів четвертого курсу він є явно вищим (середнє значення 20,24, порівняно з 14,86 на першому курсі). Можна припустити, що на першому курсі студенти мають генералізоване і дещо ідеалізоване бажання стати соціальними працівниками і повністю присвятити себе майбутній професії, а на четвертому курсі вони вже починають усвідомлювати необхідність не тільки себе професійно реалізувати, але й заробляти цим на життя, тому і з'являється егоцентрична складова. Ці висновки підтверджуються високим рівнем розвитку прагматичної спрямованості на обох курсах.

Опитувальник діагностики рівня морально-етичної відповідальності особистості психолога І.Тимощука (модифікація для соціальних працівників) спрямований на визначення рівня розвитку окремих професійних етичних особливостей студента, а саме: рефлексії на морально-етичні ситуації (моральної рефлексії або рефлексії, яка актуалізується в ситуаціях, пов'язаних з морально-етичними колізіями та конфліктами), інтуїції в морально-етичній сфері (моральна інтуїція), екзистенційного аспекту відповідальності, морально-етичної мотивації (наявності мотивів, що спонукають до етично достойної поведінки), альтруїстичних емоцій та морально-етичних цінностей [3].

Результати дослідження за допомогою цієї методики запропоновані на Рис.2.

Згідно з результатами дослідження, спостерігається підвищення рівня розвитку морально-етичної відповідальності майбутніх соціальних працівників за всіма шкалами. За допомогою порівняльного аналізу були виявлені статистично значимі відмінності між групами за рівнем розвитку рефлексії на морально-етичні ситуації ( $t=-2,76$ ,  $r\leq 0,01$ ), інтуїції в морально-етичній сфері ( $t=-2,37$ ,  $r\leq 0,05$ ), морально-етичної мотивації ( $t=-2,12$ ,  $r\leq 0,05$ ) та морально-етичних цінностей ( $t=-2,17$ ,  $r\leq 0,05$ ). На нашу думку, це свідчить про належний рівень оволодіння студентами професійними етичними нормами, про зростання рівня професійної ідентичності.

На другому етапі дослідження нами проводився асоціативний експеримент. Суть експерименту полягала в закінченні респондентами трьох речень:

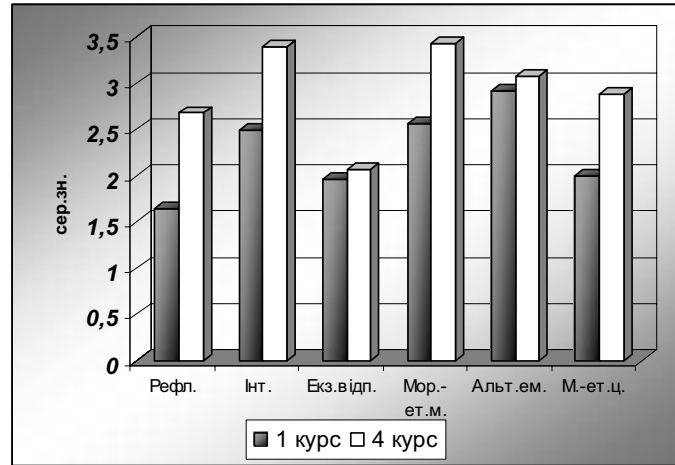


Рис.2. Результати дослідження студентів-соціальних працівників за допомогою опитувальника діагностики рівня морально-етичної відповідальності особистості психолога І.Тимощука

1. “Соціальна робота це...”
2. “Соціальний працівник це...”
3. “Бути соціальним працівником в Україні...”

Після проведення аналізу результатів дослідження було виявлено, що саме поняття “соціальної роботи” для осіб-“неспеціалістів” та майбутніх соціальних працівників не співпадають. Так, для студентів-соціальних працівників соціальна робота, в першу чергу, асоціюється з:

- *допомогою* (58,97%) – “допомога”, “допомога людям у кризових ситуаціях”, “допомога людям, які потребують цієї допомоги”;
- *особистісно значимою допомогою* (ці відповіді можна віднести до тих, що важко класифікуються: в них ніби відчувається важливе особистісне значення соціальної роботи для самого респондента – 15,38%) – “допомогти бути собою”, “здатність зрозуміти слабкості і прийняти їх”;
- *підсиленням спроможності* (у відповідях підкреслюється необхідність підсилити здатність людини до самостійного вирішення нею її проблем – 7,69%) – “допомогти людині самостійно вирішувати свої проблеми”, “процес наснаження людини на вирішення її проблем”;
- *науковим визначенням* (7,69%) соціальної роботи.

Для інших студентів соціальна робота асоціюється з:

- *допомогою* (29%) – “Це та, яка спрямована на допомогу в суспільстві”, “це допомога неповносправним, літнім людям”, “допомога людям, які потребують турботи”;
- *роботою, що потребує контакту з людьми* (25%) – “Вид діяльності, який вимагає контакту з людьми”, “це певна зайнятість людини у соціумі”, “спілкування з людьми”;
- *роботою на користь суспільства* (13,9%) – “це робота на благо суспільства”, “допомога державі”, “це робота на благо людства”;
- *опитуваннями* (11%) – “це якісь опитування”, “бути опитувачем і дослідником”;
- *відсутність відповіді* (7%).

З розподілу відповідей стає очевидним той факт, що інформацією щодо того, що таке соціальна робота, особи, які не мають до неї стосунку, не володіють. Про це свідчить, по-перше, досить високий відсоток “порожніх” відповідей (у студентів навіть немає асоціації, що це таке), по-друге, значну частку відповідей обіймають тавтологічні (соціальна робота як робота з людьми) та хибні (соціальна робота як проведення опитувань) відповіді.

Крім того, були виявлені деякі відмінності в асоціаціях між самими соціальними працівниками. Так, особливості відповідей студентів-соціальних працівників першого курсу більш-менш відповідають студентам-“неспеціалістам”. Що ж стосується студентів-соціальних працівників четвертого курсу, то тільки в них з’являється асоціація з соціальною роботою як з “підсиленням спроможності”, що найбільше відповідає суті соціальної роботи.

Закінчення другого твердження “Соціальний працівник це...” серед студентів-соціальних працівників розподілились таким чином.

- *Добродій* (людина, яка надає допомогу; відповіді набували часто дуже емоційного звучання – 30,76%) – “людина, яка присвятила своє життя допомозі іншим і отримує від цього задоволення”, “людина, покликання якої в цьому житті допомагати менш захищеним, тим, хто потребує допомоги найбільше”.
- *Спеціаліст* (17,94%) – “кваліфікований спеціаліст, який допомагає клієнтам вирішити життєві труднощі”, “людина, яка виконує багато функцій для подолання проблем на мікро-, мезо- і макрорівні”.
- *“Хороша людина”* (людина, яка наділена певними позитивними якостями, але, як правило, у кожного респондента були свої “важливі” якості – 15,38%) – “людина з терпінням, принципами та ентузіазмом”, “людина з великим серцем”.

- “Лікар” (15,38%) – “своєрідний лікар, який лікує душу, серце і стан людини”, “лікар суспільства”.
- *Натхненник* (відповіді, які передбачають підсилення дієздатності клієнта – 7,69%) – “людина, яка допомагає людям знайти правильний шлях для вирішення своїх проблем”.

Для інших студентів “соціальний працівник це”:

- *добродій* (людина, яка надає допомогу і людям, і суспільству загалом – 33,3%) – “людина, до якої можна звернутись по допомогу”, “це порятунок людини”, “той, хто працює на користь суспільства”;
- *соціальний працівник* (до цієї категорії віднесені тавтологічні визначення – 15,27%) – “це людина, яка виконує соціальну роботу”, це “людина, яка працює з людьми”, “людина, яка працює в оточенні інших людей”;
- *посадовець* (асоціація йде у напрямку посади, яку обіймає людина – 9,7%) – “це той, хто працює на державній посаді з питань регуляції конфліктних питань серед громадян”, “працівник органів соціального захисту”, “працівник, який виконує державну роботу”;
- *соціолог* (7%) – “людина, яка проводить опитування”, “опитувач”, “це людина, пов’язана з соціологією”;
- *хороша людина* (у відповідях підкреслювались окремі позитивні особистісні якості – 7%) – “відповідальна людина”, “щедра людина”, “це терпляча людина”;
- *волонтер* (у відповідях наголошувалось на низькій оплаті праці соціального працівника – 7%) – “це людина, яка допомагає людям за малу зарплату”, “волонтерська праця”, “психолог, бідна людина, оптиміст”, “безкоштовний професійний волонтер”;
- *відсутність відповіді* – 7%.

Отже, для студентів, які не мають відношення до соціальної роботи, були характерні типи відповідей, які мало пов’язані зі змістом діяльності соціального працівника (тавтологічні, хибні та визначення через означення посади, яку може обіймати соціальний працівник). Що ж стосується самих соціальних працівників, то найбільш цікаві асоціації з’являються так само тільки у респондентів четвертого курсу. Тільки в них є асоціації щодо соціального працівника як “натхненника”, тобто особи, яка здатна допомогти іншій людині почати самостійно вирішувати свої проблеми.

Розподіл відповідей студентів-соціальних працівників щодо третього твердження “Бути соціальним працівником в Україні...” можна класифікувати таким чином.

- *Важко* (у відповідях підкреслюється проблемність професійної реалізації в сучасній Україні – 35,9%) – “на даний час це важко, тому що не всі розуміють, для чого це потрібно”, “складність у зміні стереотипів, стандартів і норм”, “це ще неперспективно, але потрібно”.
- *Неприбутково* (17,94%) – “мати цікаву, але неоплачувану роботу”, “бути бідним ентузіастом”
- *Непрестижно* (10,25%) – “даремно витратити час, соціальні працівники в Україні потрібні, але їх не цінують”, “непрестижно”.

Для другої групи респондентів “Бути соціальним працівником в Україні” це:

- *важко* (25%) – “це надзвичайно важко, адже допомоги потребують всі”, “корисно для суспільства, важко для працівника”;
- *мати можливість допомагати іншим* (15,27%) – “можливість допомагати людям”, “врятувати людей, що потребують допомоги – це багато”;
- *неприбутково* (12,5%) – “дуже тяжко вижити (мала зарплата)”, “невігідно”, “неприбутково”;
- *непрестижно* (12,5%) – “даремно витратити час, соціальні працівники в Україні потрібні, але їх не цінують”, “невдячна робота”, “не надто престижно”;
- *відсутність відповіді* (9,7%).

Особливості відповідей на це запитання свідчать про загальне незадоволення майбутніх соціальних працівників своїм становищем в соціумі. При чому, навіть, порівнюючи їх результати з асоціаціями інших студентів, можна помітити, що їх оцінка власного статусу є більш негативною, ніж у студентів-“неспеціалістів”. Очевидно, що така ситуація говорить про загальний стан соціальної роботи в Україні, про недостатнє як фінансування, так і визнання ролі соціального працівника в суспільстві, незважаючи на надзвичайну їхню потрібність.

**Висновки.** Отже, нами було виявлено дві ключові характеристики ставлення до соціальних працівників: по-перше, це низький рівень поінформованості щодо суті соціальної роботи та обов’язків осіб, які нею займаються; по-друге, сумарно нейтральне ставлення до професії з боку непрофесіоналів (тобто професія частиною респондентів оцінювалась як непрестижна та неприбуткова, а іншою частиною як престижна та перспективна). Що ж стосується самих майбутніх соціальних працівників, то тут спостерігається інша цікава особливість: з підвищенням рівня їх професійної готовності

зростає і рівень їх незадоволення власним статусом в суспільстві, що, в свою чергу, може спричинити працевлаштування не за фахом або ж до раннього емоційного вигорання.

Підсумовуючи результати дослідження, можна сказати, що діяльність будь-якого працівника обумовлюється його мотивами та установками щодо до власної професії, а особливості громадської думки по відношенню до професії у відповідний спосіб налаштовують майбутніх працівників. І якщо громадськість та держава не буде підтримувати тих, хто на неї працює, то вона не отримає належних послуг.

Запропоновані проблеми можна було б дослідити серед вже працюючих соціальних працівників. Вартувало б також проводити подальші прикладні дослідження в напрямку покращення іміджу соціальної роботи.

#### Список використаних джерел

1. Данилова Т. Опросник диагностики типа направленности личности практического психолога / Т.Данилова // Практична психологія та соціальна робота – 2004. – № 8. – С. 41-44.
2. Профессиональный имидж социальной работы и роль СМИ в повышении её престижа: информационно-аналитический отчет / Под. ред. Ю.Вишневого. Екатеринбург: УГТУ-УПИ, 2009. – 100 с.
3. Тимощук И. Диагностический инструментарий исследования некоторых аспектов ответственности у студентов-психологов / И.Тимощук // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 8. – С. 37-40.
4. Холостова Е. Профессиональный и духовно-нравственный портрет социального работника / Е.Холостова. – М.: Союз, 1993. – 326 с.
5. Ярская-Смирнова Е. Профессионализация социальной работы в России / Е.Ярская-Смирнова // Социс. – 2001. – № 5. – С. 86-95.

The article is devoted to the peculiarities of attitude to the profession of social worker. The results of research which was conducted among the students represent the low level of their awareness about the sense of social work and about specialists, which work in this field. The results of research, that was conducted among the future social workers shows the low level of their social well-being, resulted by public attitude to their work.

**Key words:** profession, social work, attitude

*Отримано: 25.02.2010*

## Позитивне самосприйняття як детермінанта психологічного здоров'я

Стаття містить узагальнене дослідження взаємозв'язку самосприйняття та психологічного здоров'я у юнаків з психосоматичними розладами. На основі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження було розглянуто відмінності в самосприйнятті психосоматичнохворих юнаків у порівнянні з їхніми здоровими ровесниками.

**Ключові слова:** самосприйняття, психосоматичні розлади, психологічне здоров'я.

Статья содержит обобщение исследования взаимосвязи самовосприятия и психологического здоровья у юношей с психосоматическими нарушениями. На основе теоретического анализа и эмпирического исследования были рассмотрены отличия самовосприятия психосоматически больных юношей от самовосприятия их здоровых ровесников.

**Ключевые слова:** самовосприятие, психосоматические нарушения, психологическое здоровье.

Проблема взаємозв'язку душі і тіла, психічного та фізичного викликала інтерес ще у мислителів античного періоду. І хоч протягом історії часом кардинально змінювалися погляди на природу цього взаємозв'язку в сучасних поглядах міцно закріпилося розуміння нерозривної єдності душі та тіла, що можна проілюструвати словами німецького антрополога Макса Шеллера: “Психофізичне життя єдине. Ця єдність фізичних та психічних функцій є фактом безумовної значущості для всіх живих істот, в тому числі і для людини <...> виразка шлунку такою ж мірою може бути зумовлена і психічно, і певним фізико-хімічним процесом; і не лише нервові розлади, але і органічні захворювання мають цілком визначені психологічні кореляти... Навіть фундаментальний життєвий процес, який називають смертю, може бути з таким же успіхом викликаний шоком від афекту, як і пострілом із пістолета...” [8, С. 82].

У психологічній науці вивченням сутнісного зв'язку між психологічним та фізичним здоров'ям займається психосоматика. На даний момент проблемі психосоматичних розладів присвячена велика кількість праць. Разом з тим залишається велика кількість “білих плям” у розумінні особливостей виникнення, перебігу